

Boekbesprekingen

CHRISTIAAN VANDENBROEKE. «*Sociale geschiedenis van het Vlaamse volk*», Uitgeverij Orion, Beveren. 1981. 301 p. 620 fr. ISBN 90 264 3463 4.

Wie «*Sociale geschiedenis van het Vlaamse volk*» uitgelezen heeft, kan de laatste bladzijden van het boek omslaan, verrijkt met een grote schat aan gegevens en nieuwe inzichten in de geschiedenis van Vlaanderen. Dit werk is niet alleen uiterst interessant, de grotendeels demografische aanpak van de sociale geschiedenis is voor het Nederlandse taalgebied erg vernieuwend.

Vandenbroeke is namelijk gespecialiseerd in historische demografie. Zijn opleiding aan het Instituut National d'Etudes Démographiques in Parijs, laat zich in dit werk duidelijk aanzien. Van de drie delen die het boek telt (*Bevolking en gezin; Arbeid en tewerkstelling; Sociale facetten*) is het eerste, het demografische gedeelte, niet alleen het meest uitgebreide maar ook in de twee andere delen komen demografische aspecten voortdurend om het hoekje kijken. M.b.t. Vlaanderen is dit dan ook het eerste synthetiserende werk dat een billijke aandacht geeft aan voor de sociaal-economische onderbouw zo belangrijke zaken als bevolking, bevolkingsdruk, geboorten en sterften, huwelijk, seksualiteit, gezin, enz.

Daarnaast probeert Vandenbroeke ons een duidelijker inzicht te geven in kwantificeerbare gegevens als voeding en beroepsstratificatie. Maar al te dikwijls wordt het belang van de voeding (o.a. de belangrijke overgang van graan naar aardappelen als volksvoedsel) onderschat. Wat beroepsstratificatie betreft, wordt hier duidelijk aangetoond dat het gewone volk in Vlaanderen, vóór de industriële revolutie, *niet* hoofdzakelijk van de landbouw leefde. Integendeel, naar het einde van het Ancien Régime toe werd de huisnijverheid in Vlaanderen steeds belangrijker, en zelfs in die mate dat het grootste deel van de inkomsten van het platteland niet uit de uiterst kleinschalige landbouw, maar uit de opbrengst van de huisarbeid voortvloeiden. Het is precies het teloorgaan van deze huisnijverheid, als basis van het economische leven in Vlaanderen, bij het opkomen van de industriële revolutie, die de Vlaamse gewesten in de periode 1840-1850 in de diepste economische crisis — gepaard aan een zeer zware hongersnood — uit haar geschiedenis heeft gedompeld. Vandenbroeke legt uit dat de 18de eeuw een periode was van grote economische expansie in de Vlaamse gewesten, die te danken was aan de veralgemening van de huisnijverheid. In de latere geschiedschrijving werd deze bloeiperiode volledig in de vergetelheid gedrukt. Een belangrijke reden hiervoor is waarschijnlijk dat de belangrijkste vertegenwoordigers van de Belgische historiografie lange tijd telgen uit de Franstalige burgerij zijn geweest, die geen oog hadden voor de grotere ontwikkeling van Vlaanderen, die in scherp contrast stond met de toenmalige onderontwikkeling in het Waalse landsgedeelte.

Vanuit de wetenschap dat de 18de eeuw een economische bloeiperiode was, met een relatieve welstand voor het gewone volk, is het dan ook de vraag hoe die welstand honderd jaar later in de meest zwarte armoede is kunnen

omslaan. Vandenbroeke geeft hiervoor een aantal verklaringen. Ten eerste is er de bevolkingsdruk, die vanaf het einde van de 18de eeuw steeds sterker wordt. Deze zorgt ervoor dat de pachtprijzen duizelingwekkend kunnen stijgen. Dit werd door de grondbezitters in de hand gewerkt zodat het pachten van een stukje land in het begin van de 19de eeuw meer en meer een penibele aangelegenheid is.

Een tweede reden ligt in het feit dat de enorme winsten die werden gerealiseerd door de huishnijverheid, niet werden gebruikt voor investeringen in mechanische spin- en weefprocessen. De Vlaamse huishnijverheid bleef dus zeer ambachtelijk en dit terwijl in het buitenland (Engeland vooral) een grote textielindustrie opkwam (o.a. ook met het invoeren van katoen als vervanging voor vlas) die de Vlaamse huishnijverheid gemakkelijk kon kapot concurreren. In plaats van tot investeringen over te gaan, dwong de burgerij, die de huishnijverheid controleerde, de Vlaamse huisarbeider om zijn ambachtelijke werkritme te verhogen en dit door middel van dalingen van het reële loon. Het begin van de 19de eeuw kende dus een dubbele evolutie met enerzijds de voortdurend daling van het reële loon van de huisarbeider en anderzijds een excessieve stijging van de pachtprijzen. Deze dubbele evolutie heeft één ding duidelijk gemaakt: de schijnbare welstand van de 18de eeuw was slechts gefundeerd op een broos evenwicht — inkomsten uit de huishnijverheid gekoppeld aan het winnen van het eigen voedsel op een stukje land — dat bij de minste ontregeling de kans liep volledig in te storten.

Dit gebeurde dan ook totaal, met de gevolgen die we kennen.

Door al deze zaken duidelijk te stellen doorprikt Vandenbroeke enkele mythes: de mythe van de overheersing van de landbouwactiviteit bij het gewone volk en de mythe van het rustige, vredige leven dat Vlaanderen in het begin van de vorige eeuw nog zou gekend hebben, voordat dit door de industrialisatie zou zijn teloor gegaan (cfr. Van Isackers «Mijn Land in de Kering»).

Het leveren van belangrijke demografische gegevens die deze analyse mede verklaren en ondersteunen is samen met het duidelijk stellen van de hoger geschetste mythe-doorbrekende realiteit de grootste verdienste van Vandenbroekes werk. Dat neemt evenwel niet weg dat er toch een aantal belangrijke opmerkingen te maken zijn over opzet en uitwerking van deze sociale geschiedenis.

Vandenbroeke geeft zelf in zijn inleiding toe dat het opzet van het boek beperkter is dan de titel aangeeft. Er zijn nog teveel zaken niet onderzocht om een volledig overzicht van de sociale geschiedenis te kunnen geven. Wat de auteur echter wel pretendeert te bieden is een voorlopige synthese van het onderzoek van de laatste jaren. Hiermee wil hij alvast het «raamwerk» voor een volledige sociale geschiedenis van Vlaanderen leveren, in afwachting dat verder basisonderzoek de hiaten in onze kennis opvult. Maar in deze schets van het «raamwerk» blijft Vandenbroeke nu net in gebreke. Zeer terecht spreekt hij over de periode 1750-1850 als over een *scharniereeuw*. In zijn exposé toont hij duidelijk aan dat in deze honderd jaar fundamentele wijzigingen in het maatschappijbeeld optraden. Tot daar geen probleem. Maar dé fundamentele vraag blijft wel onbeantwoord: wat is de preciese betekenis van deze periode? Het is immers duidelijk dat deze zogenaamde scharniereeuw niets meer en niets minder dan de periode van de doorvoering van de kapitalistische produktiewijze bete-

kent. Het gaat hier niet om een Vlaams fenomeen, maar om een internationaal gegeven. De crisis van de Vlaamse huisnijverheid is dan ook volledig binnen de mechanismen van de opbloei van het kapitalisme te verklaren. Vandenbroeke verzuimt dit aan te tonen. Niet alleen de term kapitalisme wordt slechts sporadisch gebruikt, het kapitalisme wordt niet als een produktiewijze, maar als een mentaliteit (het najagen van het winstprincipe) gezien. Vandaar dat enige foute beoordelingen niet vermeden konden worden. Zo stelt Vandenbroeke dat het systematisch drukken van de lonen van de huisarbeiders een middel was om tegen de heersende mentaliteit van het Vlaamse volk in, een groter arbeidsritme, en dus ook een grotere produktie op te leggen. M.i. moet het evenwel duidelijk zijn dat het drukken van de lonen eerder een middel was om de winstvoet te verhogen, door de realisatie van een hogere meerwaarde. De verhoging van het werkritme is dan een belangrijk, eveneens meerwaardeverhogend, neveneffect.

Door het ontbreken van een preciese beschrijving van het kapitalisme, ontbreekt ook de analyse van de klassen die in het proces acteerden. Zo wordt meerdere malen gesteld dat de crisis van de huisnijverheid had kunnen voorkomen worden, indien er zou zijn geïnvesteerd in het Vlaamse land, hetgeen slechts in beperkte mate gebeurde. De gerealiseerde winsten werden naar Wallonië gedraineerd, waar het gunstiger was om te investeren, wegens de aanwezigheid van grondstoffen. In Vlaanderen werd de winst gebruikt om aan grondspeculatie te doen, hetgeen de pachtprizen de hoogte injoeg. Het is evenwel niet duidelijk wie achter dit mechanisme zit. Er wordt hier en daar wel gewezen op de aanwezigheid van een burgerij, van renteniers, maar nergens vinden we een beschrijving van de manier waarop deze burgerij ontstond, verder evolueerde en de touwtjes van het economisch leven in handen kreeg.

Terwijl de burgerij dus bijna niet optreedt in de discours van Vandenbroeke, blijven er ook over het gewone volk, waarover het boek dus uitsluitend handelt, een aantal zaken onduidelijk. Welke maatschappelijke evolutie onderging het volk in die fameuze scharniereeuw? Over de proletarisatie van de huisarbeiders als andere factor in het dialectisch proces van de groei van het kapitalisme, vinden we weinig terug. Voor Vandenbroeke eindigt de sociale geschiedenis rond 1850, op het dieptepunt van de crisis in Vlaanderen. Over hetgeen er daarna gebeurde, de geleidelijke proletarisering van de volksmassa's, nu ook in Vlaanderen, vinden we weinig of niets terug. Zelfs al was de auteur niet volledig op de hoogte van deze verdere evolutie, een globale schets had hij toch mogen geven.

Het ontbreken van het echte raamwerk: het kapitalisme als groeiende produktiewijze zorgt ervoor dat de veelheid aan gegevens die Vandenbroeke ons bijbrengt op een enigszins verwarrende manier wordt voorgesteld. Ofschoon de geschiedschrijving in ons taalgebied meer behoefte heeft aan vernieuwend basisonderzoek dan aan het schrijven van louter theoretische traktaten, met een gebrek aan concrete inhoud, moeten we toch stellen dat het achterwege blijven van een gefundeerde theoretische achtergrond een zware handicap voor dit werk vormt. Waarschijnlijk is het ontbreken van een gestructureerd theoretisch kader er mede de oorzaak van dat de schrijver wel eens in herhaling durft te vallen, hetgeen wegens de redelijk beperkte omvang van de studie onmiddellijk opvalt.

Ook verwijzingen naar hedendaagse toestanden, die blijkbaar meer losse persoonlijke opmerkingen van Vandenbroeke zelf zijn, dan wetenschap-

pelijk gefundeerde analyses, werken enigszins irriterend. Tenslotte is ook het woordgebruik niet altijd feilloos. Een aantal technische termen (o.a. «defleren»), worden voor het breder publiek, dat de schrijver ongetwijfeld tracht te bereiken, niet genoeg verklaard. En waarom wordt er steeds over *endoctrineren* gesproken, wanneer *indoc-trineren* bedoeld wordt?

Maar al met al moet duidelijk zijn dat «Sociale Geschiedenis van het Vlaamse Volk» een boeiend leesstuk blijft omwille van de vele historische gegevens die Vandembroeke weet bloot te leggen. Ons aansluitend bij de opmerking van de auteur dat nog tal van zaken uit de Vlaamse sociale geschiedenis moeten onderzocht worden om een volledig beeld te krijgen, kunnen we dit werk reeds als een belangrijke stap in de goede richting bestempelen.

Mark Le Bruyn

**MARTIN BRAEM: «Cuba, het onkruid in de achtertuin»,
Mascreelfonds, Gent, 1981, 143 p.**

«Het Cubaanse experiment» wordt de laatste jaren met minder aandacht gevolgd. De Cubaanse revolutie zelf, de geschriften en praktijk van Ernesto Che Guevara tot zijn dood in Bolivië, de Tricontinental, de OLAS, de steun aan de guerrilla in Latijns-Amerika... het revolutionaire élan van de eerste revolutie op het Westerse halfmond inspireerde nochtans de generatie van de jaren zestig. Even eenzijdig verslapt de interesse: Cuba en de Russen, Castro steunt de inval in Tsjecho-Slovakije, de Cubanen in Afrika. De Cubaanse steun aan de opgaande revolutie in Midden-Amerika heeft de aandacht weer aangescherpt. En pas dan voel je hoe weinig geïnformeerd je bent over de inwendige evolutie in Cuba gedurende de laatste tien jaren. Als je wil weten wat er in Cuba is gebeurd dan is het boek van Martin Braem zeker het lezen waard. Twintig jaar na de Varkensbaai-invasie publiceert hij een overzicht van de belangrijkste economische en politieke ontwikkelingen sinds de revolutie van 1959. «We zijn er van uitgegaan dat, om de huidige situatie beter te begrijpen, een elementaire feitenkennis onontbeerlijk is».

De nadruk ligt op de periode na 1970, na de mislukking van de slag om de 10 miljoen ton suiker. Het boek is ingedeeld in vier hoofdstukken:

- 14 bladzijden overzicht van de toestand vóór 1959.
- 25 bladzijden over de periode tussen 59 en 63, met de beschrijving van de eerste revolutionaire maatregelen en de overgang naar een plan-economie en de internationale strubbelingen rond de Amerikaanse invasie en de rakettenkwestie.
- 15 bladzijden over de periode 63-70 met de interne economische debatten en de buitenlandse politiek gericht op de overwinning van guerrilla-bewegingen in Latijns-Amerika.
- 84 bladzijden over de periode sinds 1970.

Vooraf dit laatste gedeelte bevat uitgebreide informatie. Over de economische politiek na de mislukking van de suikerslag, gericht op decentralisatie en diversificatie. Over de institutionalisering vanaf 1976 met de

nieuwe grondwet, de uitbouw van de «Poder Popular», het Nieuw Economisch Beheerssysteem, de kongressen van de Kommunistische Partij. Over de internationale politiek met een reïntegratie in het Latijns-Amerikaans kontinent, de internationalistische tussenkomsten in Afrika, de verhouding met de VSA en de relaties tot de andere arbeidersstaten. Martin Braem is een vriend van Cuba. Het boek is dan ook een pleidooi voor een regime. De weergave van de feiten en de konklusies uit bepaalde gebeurtenissen zijn die, die ook in Cuba zelf door de leidende fractie naar voren worden geschoven. Soms wordt dat storend, zoals bij de al te summierse weergave van het grote economische debat rond de «materiële of de morele stimulansen» waarin Castro en Guevara tegenover elkaar stonden. Of bij de verantwoording van het Nieuw Economisch Beheerssysteem waarbij het eigenaardige socialistische principe van «van ieder volgens zijn capaciteiten, aan ieder volgens zijn prestaties» wordt ingevoerd. (Ik dacht dat het «van ieder volgens zijn mogelijkheden, aan ieder volgens zijn *behoefsten*» was).

Het boek blijft beschrijvend. De auteur schijnt niet over een duidelijk analytisch begrippenapparaat te beschikken. Hij neemt zelden afstand van de onmiddellijke gegevens om een poging tot verklaring te geven. En zo blijven de interessante vragen die het Cubaanse voorbeeld opwerpt en die de inzet zijn van belangrijke theoretische discussies binnen de arbeidersbeweging gewoon onbehandeld. We halen er een paar aan.

Het revolutionair proces zelf wordt omzeggens niet behandeld. De Cubaanse revolutie heeft het Amerikaanse imperialisme nochtans verrast. De ware natuur van de opstand was hun niet duidelijk. Martin Braem draagt niet bij tot de verduidelijking van de specificiteit van het proces. Hij gaat voorbij aan de rol van het stedelijke proletariaat in Havana bij de machtsovername. Hij geeft geen analyse van de natuur van de Castristische leiding en hoe ze als oorspronkelijk kleinburgerlijke humanistische stroming werd omgevormd tot een proletarische kommunistische leiding. Hij analyseert de rol van de oorspronkelijke stalinistische KP niet, noch tijdens de revolutie, noch nadien. Nochtans is de huidige KP een fusie tussen de Castristische stroming en een aantal oude kommunistische kaders. Zonder dergelijke verduidelijkingen beschikken we in het boek niet over het nodige kader om de verdere evoluties te begrijpen. Hoe werd de Cubaanse maatschappij precies gestructureerd na de machtsovername? Wat zijn de mechanismen die geleid hebben naar de economische mislukking in 1970 en waartegen Castro zijn lange kritiek tegen de bureaucratisering heeft uitgesproken? Hoe moet men die leiding op dat ogenblik karakteriseren, een leiding die zich diplomatiek steeds meer opstelt in het Russische kamp (cfr. Tsjechoslovakije) en intern nog steeds openlijk kritiek en massadiskussies aankan.

Op dezelfde wijze blijven we op onze honger in het laatste deel. De Poder Popular geeft ongetwijfeld meer rechtstreekse inspraak aan de bevolking. Het zijn nochtans geen organen van socialistisch zelfbeheer. Cuba blijft een staat met een eenpartij-stelsel, zonder tendensrecht, zonder mogelijkheid voor verschillende politieke stromingen om zelfstandig aan de discussies deel te nemen. Maar anderzijds kan men niet zeggen dat de Castristische leiding een bureaucratie is en de arbeiderstaat bureaucratisch gedegeneerd is. Een preciese analyse, die het niveau van de beschrijving overstijgt, blijft een fascinerende uitdaging.

Martin Braem heeft de gegevens. Maar hij beschikt niet over een theoretisch kader, dat hij ter discussie stelt. De Cubaanse revolutie en de Castristische politiek zijn nochtans het onderwerp van vele belangrijke debatten. Een vriend van Cuba zou zich daaraan niet mogen onttrekken.

Eric Corijn